

УДК 81'367.4 = 133.1

Філоненко Н.Г.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Синтаксична структура часткових питальних речень французької мови як об'єкт когнітивних досліджень (на матеріалі творів Ф.Бегбеде)

*Роботу виконано на кафедрі романської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

У статті зроблено спробу окреслити когнітивний статус синтаксичної структури часткових питальних речень французької мови, досліджено особливості їхньої граматичної структури. Обґрунтовується необхідність розвитку синтаксичних досліджень у когнітивно-дискурсивному напрямі.

Ключові слова: часткові питальні речення, когнітивний конструкт, порядок слів, інверсія, питальний прислівник.

Филоненко Н.Г. Синтаксическая структура частичных вопросительных предложений французского языка как объект когнитивных исследований (на материале произведений Ф.Бегбеде) В статье сделана попытка определить когнитивный статус синтаксической структуры частичных вопросительных предложений французского языка, исследованы особенности их грамматической структуры. Обосновывается необходимость развития синтаксических исследований в когнитивно-дискурсивном направлении.

Ключевые слова: частичные вопросительные предложения, когнитивный конструкт, порядок слов, инверсия, вопросительное наречие.

Filonenko N. G. Syntax structure of partial interrogative utterance in French language as an object of cognitive studies (based on F.Begbeder works). The article presents an attempt to indicate the cognitive status of syntax structure of partial interrogative utterance in French language and a comprehensive study of their grammar structure. The necessity of further syntax cognitive studies is proved.

Key words: partial interrogative utterance, cognitive construct, order of words, inversion, interrogative adverb.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні лінгвістичні дослідження художнього тексту набувають свого розвитку в руслі актуальної нині когнітивно-дискурсивної парадигми. У семантико-когнітивному підході, що домінував останнім часом, спостерігаються кризисні явища, проте когнітивна граматики як складник цієї парадигми, а саме когнітивний синтаксис, являє собою новий напрям когнітивно-дискурсивних студій. “Граматики спирається на знання

світу і, таким чином, всі граматичні конструкції мають когнітивний статус” [4, 298]. У дослідженнях синтаксичної організації художнього тексту найбільш прогресивним виявляється когнітивно-дискурсивний підхід до аналізу мовних явищ. Слід відзначити, що дослідження у галузі когнітивного синтаксису є новітніми для самої когнітивної науки. Розуміння концепту як умовної ментальної одиниці, “що є елементом концептуальних структур, які покладаються в основу семантики мовних і мовленнєвих одиниць” [3, 64] відкриває шлях до розробки концептуального аналізу синтаксичних зв’язків у мові, до поглиблення знань про значення, що закладається у синтаксичну форму. З-поміж синтаксичних одиниць розповідне речення є найбільш зручною одиницею для дослідження. Однак формування питального речення має свою специфічну синтаксичну форму, завдяки якій ідентифікується питання як таке.

Метою статті є виявлення закономірностей формування питальних речень як когнітивних ментальних конструктів у художніх творах сучасного французького письменника Ф.Бегбеде.

Поставлена мета передбачає розв’язання таких **завдань**: установити основні конструкції часткових питальних речень, проаналізувати особливості їх вживання у текстах художніх творів французького письменника Ф.Бегбеде.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Когнітивний ментальний конструкт питання може розумітися як певний поверхневий синтаксичний фрейм, що є структурою даних, що являють собою типову ситуацію, для якої пропозиціональний критерій є базовим. [3, 187] Прототипова центральна ситуація висловлювання питання передбачає наявність співрозмовника, або реципієнта [6, 39].

Для того, щоб певне висловлення розумілося реципієнтом як питання, воно має володіти набором спеціальних ознак (формальною конфігурацією) мовного вираження питання. Питальна конфігурація речення є інструментом постановки питання, як “понятійного субстрату синтаксично репрезентованого концепта” [2, 31]. Формальна конфігурація питання у французькій мові може визначатися

інтонацією, питальним словом, питальною часткою, інверсією (зворотним порядком слів), пунктуаційним знаком питання і, нарешті, контекстом. Інверсія властива не лише тільки питальному реченню. У французькій мові конструкції присудок-підмет характерні й для розповідних речень, зокрема для речень з присудками, вираженими становими (екзистенційними) дієсловами [9, 93].

Дотримання автором правил формування питання не завжди сигналізує про необхідність відповіді, тому контекст обов'язково має враховуватись у визначенні справжності питання питань, в яких жодна з умов успішності мовленнєвого акту не порушена [5, 68]. Прототипова ситуація висловлювання справжнього питання передбачає потенційну відповідь. Дослідження значень і функцій питальних речень у художньому тексті ускладнюється не тільки поліфонічністю авторського мовлення, а й ситуацією висловлювання.

Для граматичних досліджень питальних речень французької мови характерним є традиційне виокремлення двох основних опозиційних типів: повне питання (*interrogation totale*) і часткове питання (*interrogation partielle*) [1, 370; 7, 5; 10, 447]. На часткові (спеціальні) питання очікується у відповідь певна нова інформація: автор питання передбачає отримати нову інформацію. Таке питання потребує відповіді саме на питальний елемент, а не підтвердження правдивості (або неправдивості) інформації, як це відбувається у разі відповіді на повні питання. У формуванні спеціального питання беруть участь питальні слова, які слід відрізнити від питальних часток (таких як *est-ce que*). Останні не є членами речення, натомість питальні слова мають цілком визначені функції у реченні.

Питальні слова у французькій мові різноманітні, від їхнього вибору залежить інформація майбутньої репліки. Вони можуть слугувати для формування питання до підмета, до атрибута, до обставин і виражатися займенниками (*qui, que, quoi*), прислівниками (*quand, comment*), або детермінантом (*quel*). [1, 372].

Часткове питання до підмета частіше виражається займенниками *qui, quoi*, іменником, що супроводжується детермінантом *quel*, іменником-додатком до

combien. Для займенників у ролі питальних слів характерні підсилювальні конструкції *qui est-ce qui?*, або *qu'est-ce qui?*

У текстах художніх творів Ф.Бегбеде питальні висловлювання є репліками наратора. Вони створюють ілюзію певного діалогу і перетворюють текст художнього твору на діалогізований наративний монолог [6, 105]. Тексти творів Ф.Бегбеде містять різноманітні типи часткових питань, зокрема тих, що ставляться до підмета.

Часткове питання до атрибута найчастіше виражається займенниками *qui*, *que*, прийменником *quel*, а підмет (іменник, або займенник) слідує за дієсловом. У часткових питаннях до додатків використовуються питальні прислівники *comment?*, *où?*, *pourquoi?*, *quand?*. Зазначені питальні слова позиційно займають перше місце у питальному реченні і починають фразу.

Часткові питання до обставин реалізуються через адвербіальні субститути *quand*, *où*, *combien*, *comment*, *pourquoi*, часто у комбінації з прийменниками *depuis* та *de*. Слід відзначити, Ф.Бегбеде надає перевагу у вживанні часткових питань, сформованих без участі питальних часток, таких як *est-ce que*, а конструкції з інверсією наявні у значно меншій кількості, ніж конструкції без інверсії. Так, наприклад, питальні речення, в яких питальні прислівники *comment* і *combien* починають фразу рідко містять інверсію, проте переважна більшість конструкцій з питальним прислівником *où* реалізована за допомогою зворотного порядку слів: *Mais où donc est Jef?*(2, 35). Переважне використання інверсії у питальних реченнях з питальним прислівником *où* частково можна пояснити тим, що у разі відсутності інверсії цей прислівник вводить відносне речення як складник розповідного речення. Крім того, транспозиція часткового питання, сформованого за допомогою конструкції *où est?*, в загальне питання не виявляється можливою [8, 73]. З іншого боку, питальний прислівник *où* використовується у більшості конструкцій з екзистенційним дієсловом *être*. Отже цей прислівник є типовою предикатною обставиною матричного дієслова *être*. Як зазначалося вище, екзистенційні матричні дієслова-присудки часто знаходяться у препозиції по

підметів як у питальних так і у розповідних реченнях. Очевидно, що інверсія у питальних реченнях з екзистенційними дієсловами реалізується не тільки завдяки ситуації висловлення питання, а й саме дієслово диктує певною мірою вибір конструкції присудок-підмет.

Найуживанішими з-поміж часткових питань у творах Ф.Бегбеде є ті, що поставлені за допомогою питального прислівника *pourquoi*. Необхідно відзначити, що у досліджених текстах для питань з *pourquoi* характерні прості інверсії, наприклад: *Pourquoi quitterait-elle son mari pour un dingue qui crie sur les toits que l'amour dure trois ans* (3, 26); і складні інверсії, наприклад: *Pourquoi les Américains contrôlent-ils le monde?*(1, 50), а також прямий порядок слів, наприклад: *Pourquoi tu fumes, espèce d'athéromateuse?*(2, 47). Письменник уникає формування питання з цим прислівником за допомогою питальної частки *est-ce que*. Проста інверсія використовуються автором у реченнях, де підмет висловлюється займенником, тоді як складна інверсія притаманна реченням з іменником у функції підмета.

Універсальність питального прислівника *pourquoi* полягає у тому, що він може вживатися з інфінітивом, наприклад: *Pourquoi en parler?*(1, 219) , або навіть самотійно як питальне речення, наприклад: *Je mangerais bien un croissant. – Pourquoi? – Pour le tremper dans une tasse de thé. – Pourquoi?*(2, 125). Своєрідне спрощення формування питального речення, яке покликане імітувати розмовне мовлення, змушує автора обирати питальні речення без інверсії.

Висновки. Інверсія не може більше вважатися основною обов'язковою ознакою питання й лише тільки питальної конфігурації речення. Відтак, інверсія розуміється як “зміщення фокусу когнітивної домінанти” і концепт “інверсив” [2, 45] бере участь у виокремленні емоційної інформації. Отже, у питальних реченнях концептуальний оператор “інверсив”, так само як і у розповідних, може свідчити про емоційне виокремлення цієї інформації, що висловлюється у препозиції до присудка.

Перспективи подальшого дослідження. Одним із перспективних напрямів когнітивно-дискурсивної парадигми студій є дослідження синтаксису французької

мови, а саме виокремлення певних “концептуальних операторів” [3, 65], або синтаксичних концептів у мовленнєво-розумовій діяльності людини, розробка аналізу синтаксичних концептуальних операторів і процедури когнітивного моделювання синтаксичних конструкцій.

Література

1. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка / В.Г.Гак. – М.: Добросвет, 2000. – 839 с.
2. Когнитивные категории в синтаксисе: кол. монография / под ред. Л.М. Ковалевой (отв. ред.), С.Ю. Богдановой, Т.И. Семеновой. – Иркутск: ИГЛУ, 2009. – 249 с.
3. Концептуальный анализ языка: современные направления исследования: [Сб.науч.трудов] / РАН Ин-т языкознания; Мин-во образ. И науки РФ. ТГУ им. Г.Р.Державина; Редкол.: Кубрякова Е.С. (отв.ред.), Позднякова Е.М. и др. – М.- Калуга: изд-во Эйдос, 2007. – 276 с.
4. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф // Язык. Семиотика. Культура — М.: Языки славянской культуры, 2004. — 792 с.
5. Линдстрем Е. Н. Классификация русских вопросительных по форме высказываний на базе прагматически обоснованной универсальной модели : дисс... канд. филол. наук: 10.02.01 / Е.Н.Линдстрем. – Петрозаводский государственный университет. – Петрозаводск., 2003. – 189 с.
6. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
7. Ducrot O., Anscombe J.-C. Interrogation et argumentation / Ducrot, Anscombe // Langue française Année 1981 Volume 52 Numéro 52 pp. 5-22 . – [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/>

8. Hadermann P. Etude morphosyntaxique du mot *où* / P. Hadermann //Champs linguistiques/ – Paris: Editions Duculot, 1993. – 307 p.
9. Willems D. L’impact de l’ordre des mots sur la prédication. La relation sujet-prédictat/ D. Willems // Travaux de linguistique Année 1993 №26/ – Paris: Editions Duculot, 1993. – pp. 89-101.
10. Wagner R.L., Pinchon J. Grammaire du français classique et moderne / Wagner, Pinchon – Paris: – Hachette Supérieur, 1998. – 687 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Begbeider F. 99 francs / F. Beigbeder – P.: Editions Grasset et Fasquelle, 2002. – 282 p.
2. Begbeider F. Vacances dans le coma / F. Beigbeder – P.: Editions Grasset et Fasquelle, 1994. – 149 p.
3. Begbeider F. L’amour dure trois ans / F. Beigbeder – P.: Editions Grasset et Fasquelle, 1994. – 70 p.